



DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 4 marca 2024 r.

Poz. 2353

UCHWAŁA NR XLVI/345/2024 RADY MIEJSKIEJ W POGORZELI

z dnia 26 lutego 2024 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Pogorzela na lata 2024-2027

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r., poz. 40 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zm.) po uzyskaniu opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program Opieki nad Zabytkami Gminy Pogorzela na lata 2024-2027”, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Pogorzeli.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodnicząca Rady Miejskiej w Pogorzeli
(-) Daria Wyzuj

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY POGORZELA
NA LATA 2024 – 2027



POGORZELA 2023

SPIS TREŚCI	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	12
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	12
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	13
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	22
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	22
5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030.....	22
5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	24
5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	25
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	26
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku.....	26
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	27
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	30
5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego.....	31
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	32
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków.....	32
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	33
6.3. Zabytki ruchome.....	38
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	38
6.5. Zabytki archeologiczne.....	39
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	40
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	40
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	40
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia	

dla zabytków archeologicznych.....	44
7. Dziedzictwo niematerialne.....	45
8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	48
8.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	48
8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	52
8.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	55
9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków.....	55
10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.....	61
11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	63
11.1. Gminna ewidencja zabytków.....	63
11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	63
11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	64
11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	65
11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.....	66
12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	69
13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	70
14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	71

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowi winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienia kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem

w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Pogorzela związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Pogorzela na lata 2024-2027 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Pogorzela na lata 2020-2023* przyjętego Uchwałą Nr XVII/123/2020 Rady Miejskiej w Pogorzeli z dnia 17 września 2020 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina miejsko-wiejska Pogorzela jest położona w środkowo-zachodniej Polsce, w południowej części województwa wielkopolskiego, w odległości ok. 85 km od jego stolicy, Poznania. Gmina należy do powiatu gostyńskiego i stanowi jedną z jego siedmiu gmin, zajmując 11,9 % powierzchni we wschodniej części powiatu. Siedzibą władz samorządowych i zarazem lokalnym ośrodkiem handlowo – usługowym dla mieszkańców gminy jest miasto Pogorzela, o średniowiecznej metryce, założone przez Pogorzelskich herbu Wczele, położone na skrzyżowaniu dróg powiatowych Krobia – Koźmin i Gostyń – Krotoszyn, oddalone ok. 18 km na południowy wschód od Gostynia. W latach 1975-1998 gmina administracyjnie należała do ówczesnego województwa leszczyńskiego.

Gmina Pogorzela sąsiaduje z sześcioma gminami należącymi do dwóch powiatów: gostyńskiego i krotoszyńskiego, w tym trzema jednostkami samorządowymi powiatu gostyńskiego:

- od zachodu - z gminą Pępowo,
- od północnego zachodu - z gminą Piaski,
- od północy - z gminą Borek Wielkopolski,

oraz trzema gminami należącymi administracyjnie do powiatu krotoszyńskiego:

- od wschodu - z gminą Koźmin Wielkopolski,
- od południowego wschodu - z gminą Krotoszyn,
- od południa i południowego zachodu - z gminą Kobylin.

Powierzchnia gminy wynosi 96,4 km², w tym 4,4 km² zajmuje miasto Pogorzela. Użytki rolne pochłaniają 75,3 % obszaru gminy, stąd jej wiodącą funkcją jest rolnictwo, natomiast wskaźnik lesistości wynosi 17,3 %, – największe kompleksy leśne występują w północno-wschodniej i zachodniej części gminy.

Według danych UM – stan na 31.12.2022 r. - gmina zamieszkiwana jest przez 4839 mieszkańców, co stanowi 6,2 % ludności powiatu. Gęstość zaludnienia wynosi 49 os./km². Strukturę osadniczą tworzą: miasto Pogorzela – największy ośrodek osadniczy gminy, zamieszkiwany przez 2031 mieszkańców, oraz 12 wsi sołeckich: Bielawy Pogorzelskie, Bułaków, Elżbietków, Głuchów, Gumienice, Kaczagórka, Kromolice, Łukaszew, Małgów, Ochla, Paradów, Wziąchów, obejmujących 18 miejscowości.

Jednostki osadnicze gminy łączy sieć dróg powiatowych o długości 63 km i dróg gminnych – 52 km, oraz 9 km dróg zakładowych (głównie drogi leśne) oraz 27 km dróg dojazdowych do gruntów rolnych. Tereny gminy przecina nieczynna już linia kolejowa - jej pozostałości – relacji Koźmin-Piaski, rozebrana w 1998 r.

Według regionalizacji fizyczno-geograficznej J. Kondrackiego część północna gminy należy do makroregionu Pojezierze Leszczyńskie i mezoregionu Pojezierze Krzywińskie, a część południową obejmuje makroregion Nizina Południowowielkopolska i mezoregion Wysoczyzna Kaliska - jej środkowa część tzw. Równina Koźmińska. Rzeźba terenu została wykształcona w czasie zlodowacenia środkowopolskiego, a zmodyfikowana w holocenie. Dominującą formą morfologiczną jest wysoczyzna morenowa płaska, której najwyżej położony teren - 135 m n.p.m. - znajduje się w północno-zachodniej części gminy, zaś na południu gminy wyróżnia się terasa denna oraz terasa środkowa w dolinie Radęcy. Wysoczyznę morenową przecinają obniżenia dolinne cieków o przebiegu południkowym. Przez gminę przebiega dział wodny

oddzielający zlewnie Obry i Baryczy, należące do systemu wodnego Odry. Południowa i środkowa część gminy odwadniana jest do Baryczy poprzez dopływy Orli - jej prawobrzeżny dopływ rzekę Radęcę i wypływającą w gminie rzekę Ochłę, prawobrzeżny dopływ Radęcy, a północna część odwadniana jest poprzez lewobrzeżny dopływ Kościańskiego Kanału Obry - rzekę Pogonę, która także swój początek bierze na terenie Pogorzeli, a także przez Dąbrówkę. Do zasobów wodnych należą też występujące stawy i oczka wodne.

Gmina jest mało zasobna w kruszywa naturalne. Na jej terenie występują udokumentowane złoża pisków i żwirów, których eksploatacja została zakończona w złożu „Międzyborze”. W północno - zachodniej części gminy stwierdzono występowanie na dużej głębokości nieznacznych ilości węgla brunatnego, którego złoża nie mają znaczenia przemysłowego.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych – mezolitu. Intensyfikacja osadnictwa nastąpiła we wczesnym średniowieczu, odzwierciedla to m. in. zachowany w nazwie miejscowości Pogorzela ślad po gospodarce wypaleniskowej, wzrost osadnictwa wystąpił także w późnym średniowieczu. W okresie procesu jednoczenia państwa polskiego tereny gminy wchodziły w skład powiatu pyzdrskiego, w województwie kaliskim. Rozwojowi osady Pogorzela sprzyjało położenie przy dawnych traktach handlowych. Dokładna data lokacji miasta nie jest znana, pierwsza wzmianka źródłowa pochodzi z 1419 r., natomiast prawa miejskie nadano Pogorzeli przed 1458 r. W 1429 r. istniała tutaj parafia z wcześniej, w 1341 r., wzniesionym kościołem. Natomiast Ochla w źródłach pisanych pojawia się przed rokiem 1260. W wiekach XIII i XIV Pogorzela wraz z Bułakowem stanowiły własność rodu Wczelów. Od XV w. do 2 poł. XVII w. właścicielami Pogorzeli byli Pogorzelscy. Jako kolejni właściciele wymieniane są rody Bielickich, Radzewskich, od XVIII w. Olewińskich, Zbijewskich i Drwęskich, a w latach 1790 – 1852 należała do rodziny Mikołaja, a następnie Maksymiliana Taczanowskiego. Następnymi właścicielami byli hr. Arco i w 1862 r. Johann Robert Rohrmann, natomiast w latach 1899 - 1906 Eduard Tillgner. W 1907 r. dobra rycerskie w Pogorzeli należały do Komisji Kolonizacyjnej, a od 1925 do 1939 r. ich właścicielami byli Stefan i Joanna Tyszkiewiczowie. O Kromolicach wiadomo, że wieś istniała w XIV wieku. W źródłach historycznych Kromolice pojawiają się w 1443 r. jako własność Mirosława Kromolickiego, który zapisał darowiznę na budowę nowego kościoła w Pogorzeli. Od 1600 r. nieprzerwanie do 1939 r. Kromolice należały do rodziny

Modlibowskich. Ostatnim właścicielem z tego rodu był Józef Modlibowski.

W 2 poł. XVI w. Pogorzela przeżywa okres prosperity, za sprawą rozwijających się handlu i rzemiosła, w mieście funkcjonowała też szkoła. Pomyślny czas trwał również w XVII i XVIII w., w związku z rozwojem piwowarstwa i gorzelnictwa. W 1785 r. zakończono w centrum miasta budowę nowego, barokowego, murowanego kościoła parafialnego p.w. św. Michała Archaniola. W 1793 r., w wyniku II rozbioru Polski obszar gminy został przyłączony do Prus i wchodził w skład prowincji „Prus Południowych”. Wówczas też tereny gminy zostały włączone do utworzonego powiatu krotoszyńskiego, który w roku 1807 włączony został do Księstwa Warszawskiego, a po Kongresie Wiedeńskim w 1815 r. powrócił do Prus, w granicach Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Okres zaborów to również czas wzrostu osadnictwa niemieckiego i wielokulturowości tych ziem. Dla nowych mieszkańców wzniesiono w latach 1860-1861 kościół ewangelicki. W tym czasie w mieście funkcjonowała już synagoga, którą zniszczyli hitlerowcy w czasie II wojny światowej. W związku z nasilającą się polityką germanizacyjną władz pruskich, polscy mieszkańcy zakładali instytucje i powoływali organizacje mające na celu utrzymanie narodowej tożsamości, m.in. powstały: Towarzystwo Pożyczkowe w 1872 r., pierwsze Kółko Rolnicze - 1878 r., Straż Pożarna w Pogorzeli - 1887 r. Od 23 października 1906 r. do 7 czerwca 1907 r. trwał strajk szkolny przeciwko nauce religii w języku niemieckim. W 1909 r. nowy akcent w krajobraz kulturowy gminy wniosła linia kolejowa Koźmin - Pogorzela - Gostyń i związane z nią obiekty. W czasie działań wojennych I wojny światowej w zaborczej armii zginęło blisko 300 mieszkańców Pogorzeli, wcielonych do niej nie z własnej woli. W 1919 roku mieszkańcy gminy przystąpili do zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego 1918/1919, w wyniku którego omawiane tereny włączono do odrodzonego państwa polskiego i obecnie ponownie współtworzą historyczną Wielkopolskę. Po wybuchu II wojny światowej, 7 września 1939 r. do Pogorzeli dotarł pierwszy oddział wojsk niemieckich. Okres okupacji to wywózki do obozów koncentracyjnych i na roboty przymusowe, wysiedlenia, liczne represje, również ofiary śmiertelne. W styczniu 1945 r. tereny zajmowane przez gminę zostały wyzwolone spod jarzma hitlerowskich Niemiec i rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych w realiach 2 poł. XX i początku XXI w., a obecnie podejmowane działania podnoszą atrakcyjność gminy dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Ofiary hitleryzmu i bohaterów walk powstańczych, historyczne wydarzenia

oraz osoby zasłużone upamiętniają pomniki i tablice memoratywne, np.:

- na elewacji ratusza w Pogorzeli umieszczono tablicę pamiątkową ku czci ofiar hitleryzmu z napisem: *„Nigdy więcej wojny. W hołdzie żołnierzom polskim, więźniom i członkom ruchu oporu, ofiarom najazdu hitlerowskiego na Polskę w XXV rocznicę powstania Ludowego Wojska Polskiego Społeczeństwo Ziemi Pogorzelskiej”*;
- na tutejszym rynku znajduje się obelisk zwieńczony sylwetką orła, wzniesiony *„Na cześć i chwałę bohaterskim uczestnikom Powstania Wielkopolskiego za wolność i Ojczyznę”*, który stanął na miejscu przedwojennego pomnika, zniszczonego w pierwszych dniach okupacji przez hitlerowców;
- na ścianie domu przy ul. Kotkowiaka 12 (noszącej imię pierwszego poległego powstańca z Pogorzeli) widnieje tablica z krzyżem powstańczym w zwieńczeniu, wmurowana w 40. rocznicę powstania. Upamiętnia ona wymarsz kompanii pogorzelskiej powstańców wielkopolskich: *„3 stycznia 1919 roku z tego domu wyruszyła kompania Powstańców Wielkopolskich do boju o wolność Ojczyzny”*;
- na cmentarzu parafialnym, przy ul. Boreckiej, znajduje się zbiorowy grób poległych w latach 1919-20. Na ozdobionym orłem w koronie, krzyżem i odznaką Wojsk Wielkopolskich nagrobku umieszczono tablicę z nazwiskami 15 osób pochowanych w tym grobie, w tym powstańców: Stanisława Kotkowiaka (1892-1919), Michała Szynalskiego (1891-1919), Władysława Matyklasińskiego (1898-1919). Z lewej strony do mogiły przylega grób rozstrzelanych w lesie koło wsi Międzyborze. Na granitowej płycie wyryto napis: *„Tu spoczywają trzech nieznani studenci zamordowani przez hitlerowców w X 1939 roku”*;
- przy ulicy Krobskiej stoi głaz upamiętniający 100-lecie ruchu ludowego na terenie gminy, umieszczona na nim tablica zawiera cytaty z Wincentego Witosa: *„Zwycięstwo i przyszłość należeć mogą i będą tylko do ludzi mądrych, silnych, wytrwałych”*;
- na terenie Szkoły Podstawowej w Bułakowie znajduje się pomnik wzniesiony przez mieszkańców wsi Bułaków, Kaczagórka, Małgów *„W hołdzie poległym w wojnie obronnej 1939 roku. Tym, którzy stracili życie”*. Na tablicy widnieją nazwiska 11 osób;

- najnowszym pomnikiem, nawiązującym do tutejszej tradycji serowarskiej, jest usytuowany przed budynkiem M-GOK, odsłonięty w 2021 r. pomnik Starego Gliwy - legendarnego odkrywcy sera smażonego.

Warto dodać, iż tereny gminy związane są z biografią zapisanych w jej historii osób, np.:

- ✓ Samuel Dambrowski, urodził się w 1577 roku w Pogorzeli, zm. 15 lipca 1625 r. w Wilnie, polski duchowny ewangelicki i pisarz religijny. Pochodził z protestanckiej rodziny – jego ojciec, Piotr, miejscowy duchowny był pastorem husyckim, nawróconym na luteranizm. W okresie kontrreformacji Samuel Dambrowski przeniósł się do Wilna, gdzie został proboszczem parafii polskiej oraz superintendentem Litwy i Żmudzi. Dzięki jego działalności znacząco wzmocniła się pozycja luteran w Wielkim Księstwie Litewskim. Przetłumaczył na język polski katechizm Marcina Lutra, wydał m.in. zbiór pieśni i modlitw „Raj duszny”, a także napisał „Postyllę chrześcijańską”, uważaną za najpopularniejszą księgę polskich ewangelików, która przyniosła mu sławę. Jego pamięć jest nadal żywa wśród protestantów w Polsce, Czechach, na Litwie i Białorusi, a twórczość literacka jest przedmiotem badań naukowych;
- ✓ Ignacy Busza urodził się 31 stycznia 1880 r. w Pogorzeli w rodzinie Onufrego i Marianny z Andrzejewskich. Absolwent seminarium nauczycielskiego, nauczał w szkołach powszechnych od 1900 do 1914 r. Wcielony do armii niemieckiej, uczestniczył w I wojnie światowej. W listopadzie 1918 r. przeniesiony do rezerwy, a w grudniu zaciągnął się w szeregi powstańców wielkopolskich. Organizował oddziały powstańcze na terenie powiatu rawickiego, był do 19 stycznia 1919 r. dowódcą powstania na tym odcinku. Awansowany na stopień podporucznika. Na czele 2 kompanii 11 pułku strzelców wielkopolskich wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Wykazał się szczególnym męstwem 23 lipca 1920 r., gdy nieprzyjaciół po sforsowaniu Niemna, wyszedł na tyły 69. pułku piechoty. Ciężko ranny w nogi w bitwie pod Myszyńcem 23 sierpnia, zmarł w lazarecie w Ostrołęce 27 sierpnia 1920 r. Pośmiertnie mianowany kapitanem i odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari oraz Krzyżem Niepodległości z Mieczami. W 1966 r. jego prochy sprowadzono i pochowano na cmentarzu w Rawiczu. W 2013 r. jedna z ulic w Pogorzeli otrzymała nazwę Ignacego Buszy.

Na terenie gminy spotkać można zanikające już w pejzażu historyczne budownictwo drewniane, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego, są to nieliczne już budynki np. w Gumienicach i tamże drewniany wiatrak paltrak - przykład ludowego budownictwa przemysłowego. Innym przykładem przemijającej dawnej architektury, nawiązującej do lokalnej tradycji, jest zabudowa murowano-szachulcowa. Budynki mieszkalne tej konstrukcji znajdziemy np. w Elźbietkowie, Głuchowie, Gumienicach i Kromolicach.

W krajobrazie kulturowym gminy występują też małe obiekty kultowe – kapliczki, figury i krzyże przydrożne, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej. Znajdują się one m. in. w miejscowościach: Pogorzela – w 2021 r. odnowiono figurę Matki Boskiej usytuowanej na Rynku, Łukaszew, Ochla, Elźbietków, Bułaków, Kromolice.

Specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy są cmentarze, które podlegają ochronie niezależnie od stanu zachowania i bez względu na charakter wyznaniowy, stanowiąc świadectwo wielokulturowości tych ziem. W Pogorzeli znajduje się czynny cmentarz rzymskokatolicki. Natomiast nieczynne cmentarze ewangelickie, a właściwie ich pozostałości, znajdują się w miejscowościach: Pogorzela, Kromolice i Gumienice. Zarośnięty cmentarz w Gumienicach jest w trakcie prac porządkowych, które od dwóch lat prowadzi grupa wolontariuszy przy wsparciu gminy i odsłania odnalezione nagrobki. Obecnie cmentarz znajduje się pod opieką Biblioteki Publicznej Miasta i Gminy Pogorzela. W Pogorzeli do czasów wojny funkcjonował też cmentarz żydowski, który został zniszczony przez hitlerowców, obecnie teren pozbawiony całkowicie powierzchniowych śladów jego istnienia, który do 2025 r. zostanie uporządkowany i oznakowany stosowną tablicą upamiętniającą nieczynny cmentarz.

Wyształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, zwyczaje, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Pogorzela na lata 2024-2027* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023, poz. 40 ze zmianami).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zmianami), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu

- kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art. 16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32 ust. 1 pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71 ust. 1 i 2)
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1).
- j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze

zmianami)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5 art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zmianami)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,

- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi

obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

1) wpis do rejestru zabytków,

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,

2) uznanie za pomnik historii,

3) utworzenie parku kulturowego,

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;

2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;

3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;

4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;

5) prowadzenie badań archeologicznych;

6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;

8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;

10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c

ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;

11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;

12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r., poz. 40 ze zmianami)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r., poz. 2556 ze zmianami)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r., poz. 1336 ze zmianami)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2023 r., poz. 977 ze zmianami)

Ustawa wprowadza następujące regulacje z zakresu ochrony zabytków:

- a) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4),
- b) w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, a nadto określa się obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10 ust. 1 pkt 4 i ust. 2 pkt 4),
- c) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia studium instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu studium, a po sporządzeniu projektu studium uzyskuje opinię m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 11 pkt 2 i pkt 5 lit. c),
- d) w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, a także granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie odrębnych przepisów (art. 15 ust. 2 pkt 4 i 7),
- e) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu, a po sporządzeniu projektu planu uzyskuje uzgodnienie m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy

i zagospodarowania terenu (art. 17 pkt 2 i pkt 6 lit. b tiret 8),

f) decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4 pkt 2 i art. 60 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2023 r., poz. 344 ze zmianami)

Ustawa określa (w art. 13 ust. 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2023 r., poz. 682 ze zmianami)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie

związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67 ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie

30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2023 r., poz. 70 ze zmianami)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,

2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*". Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe. Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania

społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równolegle – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny. Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmie m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach;
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

Zadania powiązane z ochroną dziedzictwa kulturowego uwzględnione zostały w dwóch obszarach:

1. E-państwo. Kierunek interwencji: Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Projekt strategiczny: *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny. Kierunek interwencji: Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego. Działania do 2030 r.:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości

i wspólnoty, inwestycje w dziedzictwo narodowe, (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytków, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO,

- wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 przyjęty został przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 r. Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

W programie dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce, wskazano zagrożenia wynikające z intensyfikacji procesów budowlanych, modernizacyjnych czy adaptacyjnych co jest efektem ciągłego rozwoju Polski jak również zmian klimatycznych oraz toczącej się za wschodnią granicą wojny. Uznano, że istnieje konieczność przyspieszenia postępowań administracyjnych w zakresie decyzji odnośnie praw do konkretnego zabytku lub obszaru chronionego wokół niego.

Głównym celem tego programu jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Ten cel będzie realizowany przez trzy punkty. Pierwszy punkt to weryfikacja wybranych zasobów zabytków, drugi punkt to wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków, a trzeci to edukacja i partycypacja.

Program ma na celu zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

1. Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

2. Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

3. Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

4. Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

5. Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVI/287/2020

z dnia 27 stycznia 2020 r.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wymieniono „Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego”. Samorząd Województwa przyjął następującą wizję rozwoju województwa wielkopolskiego: „Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.”

Istotę działań samorządu regionalnego i podstawowe funkcje do spełnienia precyzuje jego misja: „Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.”

Wyróżniono cztery cele strategiczne, a w ich obrębie jedenaście celów operacyjnych, które realizowane będą przez kierunki interwencji. Dla celu „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu” kluczowym kierunkiem interwencji będzie wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymieniono rozwój wielkopolskich instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r.

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego

województwa", pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

- a) wzmocnianie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim,
- b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- modernizację obiektów zabytkowych,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy,
- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi,
- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,
- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje,

muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem
- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,
- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo,
- określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,

b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem,
- wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych,
- zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,
- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam,

c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:

- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),
- zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,
- zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,
- zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury,

w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kulturowe,

b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:

- organizację izb pamięci, muzeów,
- wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
- tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

- a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
- b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
- c) poprawę estetyki miast i wsi,
- d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi,
- e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.

2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r.

Głównym celem *Programu* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbałość o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.

W przyjętym dokumencie określono 5 celów szczegółowych, którym przyporządkowano kierunki działań:

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego województwa wielkopolskiego

Kierunki działań: podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków, wspieranie ochrony zabytków archeologicznych, popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego,

monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działań: wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe, wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego, popularyzacja i upowszechnianie wiedzy na jego temat.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działań: wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne, wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych, wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działań: włączanie zabytków w procesy gospodarcze, włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działań: udostępnianie obiektów zabytkowych, wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr LI/1000/23 z dnia 27 marca 2023 r. Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Dokument stanowi podstawę do podejmowania działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu w procesie planowania i zagospodarowania przestrzennego, poprzez uwzględnienie wniosków i rekomendacji w dokumentach planistycznych szczebla regionalnego i lokalnego.

Charakteryzując krajobraz województwa wielkopolskiego podkreślono, iż obok zasobów przyrodniczych elementem wyróżniającym się i mającym wpływ na

charakter krajobrazu jest dziedzictwo kulturowe, będące obrazem historii rozwoju przestrzennego regionu. Szczególne znaczenie ma architektura sakralna. Kościoły i klasztory są niezwykle ważnym elementem krajobrazu Wielkopolski, gdyż ich wysokie wieże i duże bryły klasztorów stanowią często element dominujący w przestrzeni miast i wsi.

Szczególnym elementem wielkopolskiego krajobrazu są także liczne obiekty architektury rezydencjonalnej – zamkowej, dworskiej i pałacowej oraz folwarcznej. Obiektom tym zazwyczaj towarzyszą parki, które bardzo często stanowią wyróżniki krajobrazowe, którym historycznie podporządkowany był krajobraz kulturowy i do dziś mają wartości estetyczne, kompozycyjne i historyczne. Stanowią często jedyne skupiska zieleni wysokiej w danej okolicy.

Istotnym elementem wyróżniającym się w krajobrazie są także zabytkowe cmentarze, które odgrywają podobną rolę jak parki rezydencjonalne, gdyż zachowany stary drzewostan, charakterystyczny dla cmentarzy jest elementem dobrze postrzeganym w przestrzeni zarówno miast i wsi. Zieleń cmentarna jest elementem szczególnie rozpoznawalnym w mniejszych miejscowościach, gdzie cmentarze często były zakładane na ich obrzeżach i do dziś stanowią specyficzny element panoramy tych miejscowości.

Specyfiką Wielkopolski jest gęsta sieć osadnicza, która wyróżnia się miastami i wsiami o dobrze zachowanych, historycznie ukształtowanych układach przestrzennych – urbanistycznych i ruralistycznych z dużym nasyceniem zabudowy o walorach zabytkowych, w tym obiektów usług publicznych, mieszkaniowych, a także przemysłowych.

Cechą charakterystyczną wielkopolskiej przestrzeni są również zabytkowe wiatraki, których najwięcej zachowało się w południowej Wielkopolsce, a także aleje drzew i pasy zadrzewień śródpolnych.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

Do najcenniejszych zabytków na terenie gminy wpisanych do rejestru zabytków należą:

GUMIENICE

WIATRAK PALTRAK, drew., 1873 r.

Rejestr zabytków nr 412/Wkp/A z dnia 28.03.1988 r.

KROMOLICE**ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:**

a. pałac nr 49, mur., ok. 1860 r.,

Rejestr zabytków nr 549/1-4/Wlkp/A z dnia 12.04.1973 r.

b. rządówka nr 4, mur., ok. 1860 r.,

Rejestr zabytków nr 549/1-4/Wlkp/A z dnia 31.03.1970 r.

c. park, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 549/1-4/Wlkp/A z dnia 08.11.1995 r.

d. spichlerz, mur., 1850 r.

Rejestr zabytków nr 549/1-4/Wlkp/A z dnia 31.03.1970 r.

POGORZELA**ZAŁOŻENIE URBANISTYCZNE I ZESPÓŁ BUDOWLANY, XV - XIX w.**

Rejestr zabytków nr 1475/A z dnia 12.01.1994 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA, ul. Rynek:

a. kościół, mur., 1778-1781 r., 1783-1785 r.,

Rejestr zabytków nr 722/Wlkp/A z dnia 30.10.1953 r.

b. cmentarz przykościelny, XVIII w.,

Rejestr zabytków nr 722/Wlkp/A z dnia 02.12.2008 r.

c. plebania z ogrodem, nr 43, mur., 1920 r.

Rejestr zabytków nr 722/Wlkp/A z dnia 02.12.2008 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, ul. Krobska:

a. kościół, mur., 1861 r.,

Rejestr zabytków nr 473/Wlkp/A z dnia 12.01.1994 r.

b. pastorówka, ob. dom nr 5, mur., 1904 r.,

Rejestr zabytków nr 473/Wlkp/A z dnia 12.01.1994 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY, ul. Parkowa:

a. pałac, mur., ok. 1880 r., rozbud. pocz. XX w.,

Rejestr zabytków nr 471/Wlkp/A z dnia 23.12.1974 r.

b. park, XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków nr 471/Wlkp/A z dnia 23.12.1974 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków**BIELAWY POGORZELSKIE****ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:**

a. dwór nr 1, mur., ok. 1860–1870 r.,

- b. park krajobrazowy, XIX w.,
- c. budynek inwentarski, mur., k. XIX w.,
- d. stodoła, mur., k. XIX w.,
- e. spichlerz, mur., pocz. XX w.

BUŁAKÓW

SZKOŁA, nr 58, mur., l. 20 XX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

- a. dwór nr 34, mur., XIX/XX w.,
- b. park, k. XIX w.

ELŻBIETKÓW

DOM NR 33, mur.-szach., pocz. XX w.

DOM NR 37, mur.-szach., pocz. XX w.

GŁUCHÓW

SZKOŁA, ob. dom nr 4, mur., pocz. XX w.

DOM Z CZĘŚCIĄ GOSPODARCZĄ NR 11, mur., 1929 r.

DOM NR 12, szach.-mur., 4 ćw. XIX w.

DOM NR 20, mur., 1 ćw. XX w.

STODOŁA w zagrodzie nr 57, mur., ok. 1916 r.

GUMIENICE

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

SZKOŁA, nr 44, mur., 1910 r.

DOM NR 8, mur., 1912 r.

DOM NR 29, szach.-mur., 4 ćw. XIX w.

DOM NR 31/31a, mur., 1909 r.

DOM NR 32, mur., 1905 r.

ZAGRODA NR 33:

- a. dom, mur., 1930 r.,
- b. budynek gospodarczy, mur., 1911 r.

ZAGRODA NR 53:

- a. dom, mur., 1902 r.,
- b. stodoła, szach.-drew., pocz. XX w.

DOM NR 54, szach., 1864 r.

WIATRAK PALTRAK, drew., 1873 r.

KACZAGÓRKA

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. rządówka nr 38, mur., ok. 1870 r.,

c. czworak nr 33, mur., XIX/XX w.,

KROMOLICE

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

SZKOŁA, nr 1, mur., pocz. XX w.

SZKOŁA, ob. dom nr 28, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. pałac nr 49, mur., ok. 1860 r.,

b. rządówka nr 4, mur., ok. 1860 r.,

c. ogrodzenie, mur., pocz. XX w.,

d. park, 2 poł. XIX w.,

e. budynek inwentarski, mur., pocz. XX w.,

f. stodoła, mur., 2 poł. XIX w.,

g. stodoła, mur., 2 poł. XIX w.,

h. spichlerz, mur., 1850 r.,

i. czworak nr 53, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 15, szach., 2 poł. XIX w.

DOM NR 54, szach., 2 poł. XIX w.

ŁUKASZEW

KAPLICZKA, mur., 1 ćw. XX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. dwór nr 12, mur., k. XIX w.,

b. park, pocz. XX w.,

c. lamus (?) nr 5, mur., 2 poł. XIX w.,

d. obora, mur., pocz. XX w.,

e. spichlerz, mur., k. XIX w.,

f. czworak nr 6, mur., 2 poł. XIX w.

MAŁGÓW

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. dwojak nr 34, mur., k. XIX w.,

b. obora, mur., XIX/XX w.,

c. spichlerz, mur., k. XIX w.

OCHLA

KAPLICZKA, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 8, mur., 4 ćw. XIX,

b. park, XIX/XX w.

POGORZELA

ZAŁOŻENIE URBANISTYCZNE I ZESPÓŁ BUDOWLANY, XV – XIX w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA, ul. Rynek:

a. kościół, mur., 1778-1781 r., 1783-1785 r.,

b. cmentarz przykościelny, XVIII w.,

c. plebania z ogrodem, nr 43, mur., 1920 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, ul. Krobska:

a. kościół, mur., 1861 r.,

b. pastorówka, ob. dom nr 5, mur., 1904 r.,

c. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, ul. Borecka, 1 poł. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, ul. Ogrodowa, 2 poł. XIX w.

CMENTARZ ŻYDOWSKI, ul. Szarych Szeregów, 2 poł. XIX w.

RATUSZ, ul. Rynek 1, mur., 4 ćw. XIX w.

SZKOŁA, ul. Krobska 19, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO:

a. dworzec, ob. dom, ul. Dworzec 1, mur., 1909 r.,

b. dom pracowniczy, ul. Armii Poznań 1, mur., 1 ćw. XX w.,

c. dom pracowniczy, ul. Armii Poznań 2, mur., pocz. XX w..

ZESPÓŁ ZAJAZDU, ul. Gostyńska 16:

a. zajazd, mur.-szach., 1 ćw. XX w.,

b. budynek gospodarczy, mur.-szach., 1 ćw. XX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY, ul. Parkowa:

a. pałac, mur., ok. 1880 r., rozbud. pocz. XX w.,

b. park, XVIII/XIX w.,

c. budynek inwentarski, mur., k. XIX w.,

d. lamus, mur., pocz. XX w.,

e. gorzelnia nr 2 A, mur., k. XIX w.,

f. kuźnia, mur., k. XIX w.

ul. Borecka

DOM NR 10, mur., 4 ćw. XIX w.

DOM NR 19, mur., pocz. XX w.

ul. Kotkowiaka

DOM NR 2, mur., pocz. XX w.

DOM NR 14, mur., pocz. XX w.

DOM NR 15, mur., 4 ćw. XIX w.

ul. Krobska

DOM NR 12, mur., 1910 r.

DOM NR 17, mur., k. XIX w.

DOM NR 28, mur., 4 ćw. XIX w.

DOM NR 39, mur., pocz. XX w.

DOM NR 60, mur., pocz. XX w.

DOM NR 64, mur., pocz. XX w.

ul. Krotoszyńska

DOM NR 2, mur., pocz. XX w.

DOM NR 30, mur., 4 ćw. XIX w.

Rynek

DOM NR 2, mur., 1 poł. XIX w.

DOM NR 13, mur., pocz. XX w.

DOM NR 16, mur.-szach., XIX/XX w.

DOM NR 17, mur., 4 ćw. XIX w.

DOM NR 20, mur., pocz. XX w.

DOM NR 21, mur., pocz. XX w.

DOM NR 25, mur., pocz. XX w.

DOM NR 37, mur., pocz. XX w.

DOM NR 39, mur., 1 ćw. XX w.

ul. Szpitalna

DOM NR 6, mur., pocz. XX w.

DOM NR 22, mur., pocz. XX w.

ul. Wiosny Ludów

DOM NR 1, mur., XIX/XX w.

WZIĄCHÓW

SZKOŁA, nr 26, mur., 1905 r.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. dwór (rządówka ?) nr 35, mur., k. XIX w.,

b. park, XIX/XX w.,

c. stodoła, mur., k. XIX w.,

d. spichlerz, mur., 4 ćw. XIX w.,

e. gorzelnia, mur., 1870 r.

6.3. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome na terenie gminy stanowią wyposażenie kościoła par. p.w. św. Michała Archaniola w Pogorzeli. W skład wyposażenia wchodzi m.in. ołtarz główny i 4 ołtarze boczne. Ołtarz główny, późnobarokowy, murowany, architektoniczny, częściowo wykończony stiukiem. W prezbiterium płyta nagrobna Jadwigi z Kąkolewa Pogorzelskiej z 1588 r. W kaplicy północnej ołtarz p.w. Świętego Krzyża oraz ołtarz Matki Bożej Pogorzelskiej. W kaplicy południowej ołtarz Anioła Stróża oraz ołtarz Świętego Walentego. Na wyposażenie kościoła składają się także drewniana chrzcielnica i ambona. Obiekty nie są wpisane do rejestru zabytków.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3, pkt 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W celu jego ochrony oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, cyt. Ustawa przewiduje ochronę poprzez wpis do rejestru zabytków cennych kulturowo struktur przestrzennych – układów urbanistycznych, ruralistycznych, krajobrazów kulturowych.

Do rejestru zabytków pod numerem 1475/A decyzją z dnia 12 stycznia 1994 r. wpisane zostało założenie urbanistyczne i zespół budowlany miasta Pogorzela.

Teren ukształtowany w średniowieczu z elementami rozwiniętymi w XVIII wieku oraz w XIX i pocz. XX w. obejmuje nawarstwienia kulturowo-osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny. Podziały własnościowe od XV w. wpłynęły na charakter rozplanowania miasta. Rozwinęło się ono na planie wydłużonym z północy na południe, składając się z dwóch części z odrębnymi siedzibami właścicieli. Ośrodkiem każdej części był rynek. Starsza „część zamkowa” obejmowała Stary Rynek z przylegającymi ulicami i kościołem, nowsza „część folwarczna” – Nowy Rynek (ob. Plac Powstańców Wielkopolskich), teren folwarku wraz z dworem i parkiem. W początkach XVIII w. obie części zrosły się w jeden organizm miejski i stanowią ciekawe rozwiązanie urbanistyczne. Linia zabudowy ulic została ukształtowana w 1 poł. XIX w. Zabudowa miasta pochodzi w przeważającej mierze z 2 poł. XIX w. i pocz. XX w. przy głównych ulicach

w kompleksach zwartych o układzie kalenicowym.

Z obszarowych wpisów do rejestru zabytków wymienić należy również zespoły pałacowe w Kromolicach i Pogorzeli.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Pogorzela nie ma stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Pogorzela znajdują się dwa stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej. Są to grodziska zlokalizowane w miejscowościach: Pogorzela (datowane na XVI w.) i Ochle (datowane na okres późnego średniowiecza).

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Obszar gminy Pogorzela został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy Pogorzela:

Ilość stanowisk archeologicznych	Kategorie stanowisk archeologicznych												
	Rejestr							Ewidencja					
	grodziska	dwory	fortyfikacje	osady	cmientarzyska płaskie	cmientarzyska kurhanowe	inne	Grodziska	dwory	osady	Cmientarzyska płaskie	Cmientarzyska kurhanowe	inne
106	0	-	-	-	-	-	-	2	-	101	-	-	3

* Dane przytoczone za gminą ewidencją zabytków archeologicznych wykonaną w 2014 r.

Według regionalizacji fizyczno-geograficznej podziału Polski według Jerzego Kondrackiego gmina Pogorzela leży w podprowincji Nizin Środkowopolskich, w makroregionie Niziny Południowo - wielkopolskiej,

mezoregionie Wysoczyzny Kaliskiej, w jej środkowej części na tzw. Równinie Koźmińskiej.

W rzeźbie powierzchni na terenie gminy widoczna jest wysoczyzna morenowa płaska zlodowacenia środkowopolskiego obejmująca obszar całej gminy. Nierówności na obszarze wysoczyznowym nie przekraczają 10 m. Najwyżej położony teren o rzędnej 135 m n.p.m. znajduje się w północno – zachodniej części gminy. Wysoczyznę morenową rozcinają obniżenia dolinne cieków o przebiegu południkowym. Obniżenia dolinne na terenie gminy tworzą trzy główne cieki: Rdęca i jej dopływ Ochla oraz Pogona. Dolina Pogony jest najslabiej wykształcona przez góry bieg cieku. Rozszerza się ona w kierunku północnym. Nierówności nie przekraczają tu 2 m. Doliny Rdęcy i Ochli są znacznie lepiej wykształcone, a ich szerokość zwiększa się w kierunku południowym. Nierówności w dolinie Rdęcy przekraczają 20 m, a na południu gminy można wyróżnić dwa poziomy terasowe, terasę denną oraz terasę środkową.

Zewidencjonowane stanowiska archeologiczne skupiają się przeważnie wzdłuż cieków oraz zbiorników wodnych, przede wszystkim na piaszczystych wyniesieniach omijając obszary gliniaste. Tereny wysoczyznowe były natomiast eksploatowane tylko sporadycznie. Wzrost ilościowy osadnictwa w tej strefie daje się zaobserwować dopiero w czasach nowożytnych.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie dzisiejszej gminy Pogorzela sięgają środkowej epoki kamienia – mezolitu. W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzynę i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Nic więc dziwnego, że okolice dzisiejszej gminy przyciągały grupy łowców – zbieraczy. Na omawianym terenie odkryto typowe dla okresu mezolitu, drobne narzędzia wykonane z krzemienia (tzw. mikrolity).

Bardziej ustabilizowane osadnictwo widoczne jest jednak dopiero w młodszej epoce kamienia - neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany

w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Pierwszą kulturą w pełni neolityczną była kultura ceramiki wstęgowej. Ludność tej kultury zakładała swoje osiedla na żyznych terasach rzecznych, na czarnych i brunatnych ziemiach. Lokowali na nich stałe osady składające się z długich, prostokątnych domów. Zajmowali się głównie uprawą roli oraz hodowlą.

Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na terenie dzisiejszej gminy Pogorzela wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmywnych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca.

Sporadyczne są natomiast ślady obecności na tych terenach ludności kultury amfor kulistych rozwijającej się prawie równolegle z kulturą pucharów lejkowatych.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza, kiedy to nadal funkcjonowała na naszych terenach ludność wiązana z kulturą łużycką. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. Osadnictwo kultury łużyckiej na terenie dzisiejszej gminy Pogorzela jest bardzo bogato reprezentowane.

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytym wyeksploatowaniem

środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie laterńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze dzisiejszej gminy notujemy bardzo liczne stanowiska kultury przeworskiej.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znacznym rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Obraz dynamiki rozwoju osadniczego z okresu wczesnego średniowiecza, nie zmienia się także w późnym średniowieczu. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytnie występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę.

Warto jeszcze wspomnieć o grodziskach zlokalizowanych w miejscowościach: Pogorzela (datowane na XVI w.) i Ochle (datowane na okres

późnego średniowiecza).

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stan zachowania stanowisk archeologicznych na terenie gminy Pogorzela wynika w dużej mierze z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa i działalności gospodarczej.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim:

- inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg na terenie gminy oraz dróg dojazdowych do pól (Strategia Rozwoju Gminy Pogorzela na lata 2023-2030 przewiduje m. in. rozbudowę i modernizację infrastruktury drogowej wraz z infrastrukturą towarzyszącą – chodniki, ścieżki rowerowe, oświetlenie; rozbudowę sieci mieszkaniowej; rozbudowę infrastruktury odnawialnych źródeł energii – panele fotowoltaiczne, solarne, siłownie wiatrowe),
- rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych (Strategia Rozwoju Gminy Pogorzela na lata 2023-2030 przewiduje m. in. rozbudowę i modernizację sieci wodno-kanalizacyjnej wraz z kanalizacją deszczową, w szczególności w miejscowości Wziąchów, modernizację istniejących i budowę nowych stacji uzdatniania wody, budowę przydomowych oczyszczalni ścieków),
- wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych.

Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Natomiast najlepiej zachowane

są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Gmina Pogorzela ma charakter miejsko-wiejski. Użytki rolne zajmują 75,3% powierzchni gminy (z czego grunty orne obejmują 95,9%, użytki zielone 4%, a sady 0,1%). Lasy zajmują 17,3% ogólnej powierzchni gminy.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawastrzeń kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego albo w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Kierownika Delegatury w Lesznie.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,

- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości. Zdarzenia, historie z nimi związane, legendy ożywiają mury, pola, lasy i są bardzo ważnym elementem walorów turystycznych. Bywa, że odpowiednio wypromowane stają się zasobami turystycznymi: Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w ofercie turystycznej najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego przyciągający ruch turystyczny. Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest życie codzienne mieszkańców wsi, które także dla potrzeb turystyki znajduje swój wyraz jako walor. Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest wielkim dobrem i bogactwem każdego narodu, a także grupy, wspólnoty, jednostki.

Dziedzictwo kulturowe gminy upowszechnia Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Pogorzeli, zajmujący się m.in. edukacją, organizacją wydarzeń kulturalnych, promocją kultury oraz tworzeniem warunków dla rozwoju folkloru, pielęgnowaniem tradycji lokalnych, wspieraniem regionalizmu. Przy Ośrodku działają zespoły ludowe: Zespół śpiewaczy Jawor, Zespół śpiewaczy Głuchowianie oraz Pogo Stacja – oferująca propozycje dla miłośników muzyki, kabaretu, spotkań, wystaw, recitali artystycznych.

Również Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy w Pogorzeli upowszechnia dziedzictwo kulturowe. Gromadzi ona, opracowuje i udostępnia materiały biblioteczne, promuje czytelnictwo, upowszechnia wiedzę, kulturę i naukę, organizuje konkursy i spotkania czytelnicze, wystawy, imprezy kulturalne.

Dobłą formą zachowawczą dla dziedzictwa kulturowego jest przedsięwzięcie Stowarzyszenia „Łaciata Wieś” z/s w Pogorzeli, które założyło pierwszą w Wielkopolsce edukacyjną wioskę tematyczną w Głuchowie i prowadzi Muzeum „Łaciata Wieś”, gromadzące zabytkowe eksponaty z zakresu tradycyjnego wyrobu serowarskiego, hodowli bydła mlecznego oraz sprzęty gospodarstwa domowego i rolnego z XIX i XX wieku. Znaleźć tam można m.in.

centryfugi, gliniane garnki, konwie, cedzaki, kierzynki do robienia masła, kołowrotki, starodawne żelazka, itp.

Również działania Pogorzelskiego Towarzystwa Kulturalnego służyć mają propagowaniu tradycji lokalnych, reaktywacji regionalnych działań, w tym uratowanie zabytkowego kościoła ewangelickiego w Pogorzeli, który będzie bazą dla działań kulturalnych i artystycznych, służących ożywieniu i aktywizacji społeczności lokalnej zarówno dzieci, młodzieży jak i dorosłych mieszkańców gminy.

Depozytariuszami tradycji są Koła Gospodyń Wiejskich, posiadające w kraju długoletnią tradycję, funkcjonujące również na terenie gminy: w Bułakowie, w Głuchowie, w Kaczagórcie, w Kromolicach i KGW „Koleżeńska Grupa Wiejska „Wziąchów – Paradów”. Organizują one różne spotkania czy pokazy tematyczne i integrują okolicznych mieszkańców. Kultywują tradycje rękodzielnicze oraz kulinarne w oparciu o regionalne produkty żywnościowe (np. sery, miody, kielbasa pogorzelska, piwo) wytwarzane tradycyjnymi metodami w gospodarstwach domowych. Prezentują je podczas różnych imprez związanych z tradycją serowarską, piwowarską i uroczystościami ludowymi nawiązującymi m.in. do pór roku. Wsparciem w propagowaniu lokalnych produktów i różnych projektów, oprócz funduszy gminnych są m.in. dotacje z LGD „Wielkopolska z Wyobraźnią”, której członkiem jest Gmina Pogorzela.

Ponadto organizowane na terenie gminy różne uroczystości i imprezy np. korowód w Święto Trzech Króli, Boże Ciało, Majówka z Jaworem, Noc Świętojańska w Kromolicach, Dni Konia w Głuchowie, Święto pieczonego ziemniaka w Głuchowie, Mistrzostwa Polski Modeli Pływających w Kromolicach, Święto Sera Smażonego, Pogorzelskie Smaki, Dni Pogorzeli, Dożynki, Konkurs Piosenki Wszelakiej, Dzień Piernika, Bieg św. Michała, Ale Muza Fest, Pogo Lajf, Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, Narodowe Święto Niepodległości, Jarmarki świąteczne, Narodowy Dzień Zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego, są nie tylko widowiskowym elementem krajobrazu kulturowego, odnoszą się także do tradycji i lokalnych zwyczajów oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszej możliwości budowania tożsamości lokalnej oraz kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy.

Ogromny zasięg kultury masowej i postęp cywilizacyjny wpłynęły na dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego warto uwzględnić ten temat w scenariuszach organizowanych imprez, ofertach, pokazach itp. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzenie na szeroko zakrojoną skalę działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki. Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, a także otwarcia się na inne społeczności i kultury.

Heraldyka samorządowa również odnosi się do dziedzictwa kulturowego. Uchwała nr XLII/245/2018 Rady Miejskiej W Pogorzeli z dnia 12 października 2018 roku w sprawie Statutu Gminy Pogorzela określa także wizerunek herbu, który przedstawia złotego lwa z zadartym ogonem, kroczącym w heraldycznie prawą stronę, za białą wieżą forteczną. Całość znajduje się na czerwonej tarczy herbowej. Lew symbolizuje siłę, dostojność i królewskość.

Dziedzictwo kulturowe promowane jest na stronach internetowych i facebook-owych gminy, poszczególnych sołectw i organizacji pozarządowych oraz publikacji, wydawanych przy wsparciu finansowym Gminy Pogorzela.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę

i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególnie uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Pogorzela przyjęte zostało Uchwałą Nr XVII/100/2000 Rady Miejskiej w Pogorzeli z dnia 10 marca 2000 r. ze zmianami przyjętymi: Uchwałą Nr XVI/110/2008 z dnia 21 maja 2008 r. i Uchwałą Nr XXVIII/183/2009 z dnia 17 lipca 2009 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W części I „Diagnoza prospektywna”, pkt 1.5. „Środowisko kulturowe” przedstawiono rys historyczny miasta Pogorzela oraz obszary objęte ochroną konserwatorską. Na obszarze miasta i gminy wyznaczono pięć stref ochrony konserwatorskiej:

„A” - strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej, w której wszelkie działania inwestycyjne, nadbudowy, przebudowy, rozbudowy, gabaryty, kolorystyka i inne zmiany w architekturze podlegają uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem zabytków na etapie koncepcji.

„B” - strefa ochrony konserwatorskiej, w której należy zachować: historyczny układ przestrzenny, gabaryty zabudowy, charakterystyczne cechy architektury (np. dwuspadowe dachy, tradycyjne podziały architektoniczne). Projekty przebudowy obiektów istniejących lub nowej zabudowy, które nie mogą spełnić tych wytycznych - powinny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na etapie koncepcji.

„E” - strefa ochrony widokowej na panoramę miasta, w której nowe lokalizacje należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem zabytków.

„W” - strefa ścisłej ochrony archeologicznej, na której obowiązuje zakaz prowadzenia wszelkich prac.

Strefa ochrony archeologicznej, w obrębie której zamierzone prace ziemne wymagają zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zasięgi przestrzenne stref przedstawiono na planszy graficznej w skali 1:10000 „przestrzenne uwarunkowania rozwoju” .

Poniżej wymieniono obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz zabytki architektury i budownictwa figurujące w ewidencji.

W części II „Uwarunkowania i kierunki rozwoju”, pkt 3 „Kierunki zagospodarowania przestrzennego”, ppkt 3.3.4. „Kierunki działań w zakresie ochrony elementów środowiska przyrodniczego” przedstawiono zasady ochrony zieleni parkowej i cmentarnej.

Wszystkie tereny parków oraz większe skupiska starodrzewu powinny być poddane ochronie polegającej na trwałym ich zachowaniu i utrzymaniu we właściwym stanie. Ochrona powinna polegać na utrzymaniu jednolitej formy własności całego kompleksu zieleni, właściwej pielęgnacji drzew, usunięciu samosiejek, zabezpieczeniu przed dewastacją oraz przeznaczeniem terenu lub jego części na inne cele. Należy wykluczyć w sąsiedztwie parku lokalizację obiektów uciążliwych i szkodliwych dla środowiska lub szpecących krajobraz oraz dążyć do zapewnienia swobodnego dostępu mieszkańców gminy do terenów zielonych.

Szczególnych zabiegów konserwatorskich wymaga założenie parkowo-pałacowe w Kromolicach, wpisane do rejestru zabytków.

Cmentarze – czynne i zamknięte są prawnie chronione. Cmentarze zamknięte powinny być traktowane jako chronione enklawy zieleni. Wymagają zabezpieczenia poprzez ogrodzenie, przynajmniej w formie żywopłotu. Należy je uporządkować i zabezpieczyć zachowane nagrobki przed dewastacją.

W punkcie 3.4. przedstawiono zasady ochrony walorów kulturowych. Dla ochrony walorów kulturowych wyznaczono 5 stref ochrony konserwatorskiej:

„A” – strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej – obejmuje obszary, na których elementy układu przestrzennego miejscowości lub jej części, tzn. rozplanowanie, zabudowa oraz związany z nimi teren i krajobraz zachowały się w stanie nienaruszonym lub jedynie nieznacznie zniekształconym, a także teren wpisany do rejestru zabytków. Jest to obszar uznany za szczególnie ważny pod względem

przekazu historycznego i kulturowego. W obrębie strefy wszelkie działania inwestycyjne, nadbudowy, przebudowy, rozbudowy, kolorystyka i inne zmiany w architekturze, a także zmiany własnościowo-prawne podlegają uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na etapie koncepcji.

Wskazania realizacyjne:

- zachowanie historycznego układu przestrzennego,
- restauracja i techniczna modernizacja zabytkowych obiektów z dostosowaniem funkcji do wartości obiektu,
- dostosowanie nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie usytuowania, skali i bryły budynku oraz nawiązanie formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej,
- usunięcie elementów dysharmonizujących lub pozostawienie ich do śmierci technicznej.

Strefą „A” objęto:

na terenie miasta Pogorzela:

- założenie urbanistyczne i zespół zabudowy w granicach wpisu do rejestru zabytków,

w Gumienicach:

- wiatrak z najbliższym otoczeniem,

w Kromolicach:

- zespół pałacowy.

„B” – strefa ochrony konserwatorskiej – obejmuje obszary, w których elementy dawnego układu przestrzennego miejscowości lub jej części, tzn. rozplanowanie, kształt zewnętrzny zabudowy, a także jej powiązania z zielenią i krajobrazem zachowały się w stosunkowo dobrym stanie i stanowią wartość kulturową w skali lokalnej. W obrębie strefy należy zachować: historyczny układ przestrzenny, gabaryty zabudowy, charakterystyczne cechy architektury (np. dwuspadowe dachy, tradycyjne podziały architektoniczne). Projekty przebudowy obiektów istniejących lub nowej zabudowy, które nie mogą spełnić tych wytycznych – powinny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na etapie koncepcji.

Strefą „B” objęto:

na terenie miasta Pogorzela:

- fragmenty ulic wylotowych z miasta w kierunku Gumienic, Głuchowa i Borku Wlkp. wraz z zachowaną zabudową,
- teren założenia folwarcznego przy zespole pałacowo-parkowym,

- tereny cmentarzy,
- na terenie Bielaw Pogorzelskich:
- zespół dworski,
- na terenie Bułakowa:
- zespół dworski,
- na terenie Gumienic:
- obszar całej wsi wraz z zachowaną historyczną zabudową,
- teren cmentarza ewangelickiego,
- na terenie Kaczagórki:
- zespół dworski,
- na terenie Kromolic:
- teren cmentarza ewangelickiego,
- na terenie Łukaszewa:
- zespół dworski,
- na terenie Wziąchowa:
- zespół dworski, budynki szkolne.

„E” – strefa ochrony widokowej na panoramę miasta obejmuje tereny, których zabudowa może mieć zasadniczy wpływ na ekspozycję widokową historycznej części miasta. W strefie tej nie powinno się lokalizować obiektów wyższych od otaczającej zabudowy istniejącej, masztów, wysokich kominów oraz obiektów o agresywnej, nie harmonizującej z otoczeniem formie architektonicznej. Nowe lokalizacje należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję

środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Gmina Pogorzela nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy. Obowiązują częściowe plany zagospodarowania przestrzennego, z których poniższe zawierają zapisy zabezpieczające ochronę dziedzictwa kulturowego:

I. UCHWAŁA Nr XIX/124/04 Rady Miejskiej w Pogorzeli z dnia 30 grudnia 2004 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, obejmującego obszary położone w obrębie miasta Pogorzeli.

§ 8. 1. Tereny w granicach planu znajdują się w strefie ochrony archeologicznej „W”. Działalność inwestycyjna na etapie projektowania wymaga uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, który określi warunki dopuszczające do realizacji inwestycji: nadzory archeologiczne, ratownicze badania archeologiczne. 2. Obszar objęty planem podlega ochronie konserwatorskiej z uwagi na lokalizację w strefie widokowej. Ochronie podlega przedpole panoramy miasta od strony zachodniej.

II. UCHWAŁA Nr XIX/125/04 Rady Miejskiej w Pogorzeli z dnia 30 grudnia 2004 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, obejmującego obszary położone w obrębie miasta Pogorzela.

§ 8. 1. Tereny w granicach planu znajdują się w strefie ochrony archeologicznej „W”. Działalność inwestycyjna na etapie projektowania wymaga uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, który określi warunki dopuszczające do realizacji inwestycji: nadzory archeologiczne, ratownicze badania archeologiczne.

III. UCHWAŁA Nr XXIX/170/05 Rady Miejskiej w Pogorzeli z dnia 28 października 2005 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, obejmującego obszary położone w obrębie miasta Pogorzeli.

§ 8. Tereny w granicach planu znajdują się w strefie ochrony archeologicznej „W”. Działalność inwestycyjna na etapie projektowania wymaga uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, który określi warunki dopuszczające do realizacji inwestycji: nadzory archeologiczne, ratownicze badania archeologiczne.

IV. UCHWAŁA Nr XXXV/216/10 Rady Miejskiej w Pogorzeli z dnia 25 lutego 2010 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Farma Wiatrowa Pogorzela.

§ 11. 1. Ustala się strefę ochrony archeologicznej obejmującą obszar opracowania planu, w której przedmiotem ochrony są znajdujące się w niej ruchome i nieruchome zabytki archeologiczne.

2. Wszelkie zamierzenia inwestycyjne w strefie ochrony archeologicznej powinny być uzgodnione z konserwatorem zabytków, który określi warunki dopuszczające do realizacji inwestycji w zakresie ochrony zabytków archeologicznych o ile taki obowiązek wynika z przepisów odrębnych.

V. UCHWAŁA Nr XXXVIII/231/10 Rady Miejskiej w Pogorzeli z dnia 27 maja 2010 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego pn. Farma Wiatrowa Pogorzela II.

§ 8. Ustala się następujące warunki zagospodarowania terenów wynikające z zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1. Obszar planu należy objąć strefami „W” ochrony archeologicznej ze względu na bliskie sąsiedztwo zabytkowych stanowisk archeologicznych nr 65-30/5 i nr 65-39/1. Zasięg stref „W” ochrony archeologicznej określi właściwy Urząd Ochrony Zabytków. Przedmiotem ochrony archeologicznej są znajdujące się w ww. strefach ruchome i nieruchome zabytki archeologiczne.

2. W strefach ochrony archeologicznej, inwestycje naruszające strukturę gruntu wymagają uzyskania pozwolenia we właściwym Urzędzie Ochrony Zabytków. Wszelkie zamierzenia inwestycyjne na tym obszarze podlegają uzgodnieniu z Konserwatorem Zabytków w zakresie ochrony zabytków archeologicznych.

3. W przypadku odnalezienia podczas prowadzenia prac ziemnych obiektów archeologicznych na pozostałych terenach objętych planem, należy niezwłocznie powiadomić właściwy Urząd Ochrony Zabytków, celem określenia warunków dopuszczających do realizacji inwestycji w zakresie ochrony archeologicznej o ile taki obowiązek wynika z przepisów odrębnych.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

Inwestycje na terenie gminy Pogorzela, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, realizowane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

8.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i szczególnych zagrożeń

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia.

Gmina Pogorzela posiada opracowany w 2016 r. plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków

W gminie Pogorzela zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków prezentują zróżnicowany stan zachowania, wynikający z formy własności i wykorzystania obiektu, od dobrego po wymagające pilnych prac remontowych i rewitalizacyjnych. Wśród najcenniejszych zabytków nieruchomych, z uwagi na walory historyczne i architektoniczne, w gminie można wyróżnić obiekty w n/w miejscowościach:

GUMIENICE

WIATRAK PALTRAK

Obiekt powstał w XIX w. przy wykorzystaniu starszej części wiatraka z 1771 r. Zbudowany w 1873 r. w Kobylinie, na obecne miejsce został przeniesiony w 1921 r. przez ówczesnego właściciela G. Mühlnickela. W 1942 r.

założono w wiatraku łuszczarkę i mławniki-walce przeniesione z wiatraka Czesława Dolińskiego ze Smolic. W czasie wojny wiatrak od Mühlnickela nabył Władysław Zbyszewski, który już wcześniej pracował w nim jako młynarz. Od 1964 r. napędzany za pomocą silnika elektrycznego. Wiatrak posadowiony na podmurówce z cegły ceramicznej, pełnej, na planie koła, spoczywa na krótkiej drewnianej osi oraz na żelaznych rolkach obracających się po szynie położonej na okrągłym fundamencie. Budynek wiatraka wzniesiony na rzucie prostokąta zbliżonego do kwadratu o wymiarach 5,6 x 5,8 m. Bryła w kształcie wysokiego prostopadłościanu silnie rozszerzonego w dolnej części przyziemia, trójkondygnacyjna, nakryta dachem dwuspadowym z naczółkiem od strony ściany wewnętrznej, pokrytym blachą. Ściany pierwotnego korpusu wiatraka konstrukcji szkieletowej, drewniane, oszalowane deskami, z masywniejszymi słupami narożnymi. Obecnie ściany korpusu głównego w poziomie parteru od wewnątrz wyłożone wtórnie twardymi płytami wiórowymi. Ściana od północy wtórnie obita blachą, ściana wietrzna w dolnej części obita blachą, a wyżej płytami z eternitu. Ściana południowa w przyziemiu obita blachą. Wiatrak remontowany po 1988 r. Obecnie nieużytkowany, zachowany w dostatecznym stanie. Własność prywatna.

KROMOLICE

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY

Pałac powstał ok. 1860 r. na miejscu poprzedniego, drewnianego dworu. Pobudowany przez ówczesnego właściciela dominium kromolickiego Stanisława Modlibowskiego herbu Dryja. Położony we wschodniej części wsi, na terenie parku, frontem zwrócony ku wschodowi. Wzniesiony na rzucie trzech przylegających i równoległych do siebie kwadratów, z których środkowy od frontu tworzy ryzalit z przylegającym gankiem kolumnowym w kształcie portyku zwieńczonym trójkątnym frontonem (tworzący zadaszenie nad podjazdem), a od ogrodu wnękę. Pałac o cechach późnoklasycystycznych i neorenesansowych. Murowany z cegły ceramicznej, podpiwniczony, na ceglano-kamiennej podmurówce, dwukondygnacyjny, na kryty wysokim dachem dwuspadowym, elewacje otynkowane, opracowane architektonicznie. Cztery elewacje szczytowe zamknięte trójkątnymi szczytami. Stan obiektu katastrofalny; zarwane stropy, zawalona wieżba, zarwany dach, spękane i zawalone ściany, brak tynków, podłóg, schodów, zniszczona i zdekompletowana stolarka okienna i drzwiowa. Własność prywatna.

Park założony w 2 poł. XIX w., obecnie o powierzchni 1,74 ha. Dawny

układ kompozycyjny całkowicie zatarty. Drzewostan przetrzebiony, częściowo wykarczowany pod plac sportowy. Pozostały dwie zwarte kępy drzew. Jedna, od strony frontowej pałacu, z drzewostanem w wieku 80-150 lat, ciągnie się pasem od wjazdu ku wschodowi przy ażurowym, zniszczonym murze ceglanym, druga znajduje się w północno – zachodniej części parku. Wśród drzewostanu dominuje robinia akacjowa i jesion wyniosły. Trawniki zniszczone, ze zdziczałą warstwą zielną. Dawna część ogrodowa zdewastowana, porośnięta niewielkimi kępkami drzew, częściowo obumarłymi, w warstwie krzewów liczne kępy bzu czarnego. Własność prywatna. Stan zachowania bardzo zły.

Budynek mieszkalny dla pracowników folwarcznych (w decyzji o wpisie do rejestru zabytków błędnie określony jako rządówka) wzniesiony ok. 1860 r. Murowany z cegły, otynkowany, założony na planie prostokąta. Parterowy z częściowo mieszkalnym poddaszem, niepodpiwniczony, nakryty wysokim dachem dwuspadowym pokrytym dachówką karpiówką. Elewacje zwieńczone profilowanym gzymsem. Stolarka okienna i drzwiowa w większości współczesna ze zmienionym kształtem w elewacjach. Utrzymany w dostatecznym stanie. Własność prywatna.

Spichlerz folwarczy zbudowany w 1850 r. Budynek na planie prostokąta, dwukondygnacyjny. Ściany murowane z cegły pełnej, tynkowane. Pierwotnie dach kryty dachówką ceramiczną, w 1989 r. pokryty płytami z eternitu. Elewacje dzielone lizenami, otwory okienne i blendy rozmieszczone symetrycznie, zamknięte łukiem odcinkowym. Budynek wymaga remontu. Własność Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej w Kromolicach (obecnie w likwidacji).

POGORZELA

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA

Parafia istniała w XII lub XIII w. w pobliskim Głuchowie, którą przeniesiono do Pogorzeli, po utworzeniu miasta. Pierwszy kościół murowany powstaje tutaj w 2 połowie XV w. z fundacji właścicieli dóbr, Pogorzelskich. W roku 1565 Stanisław Pogorzelski przechodzi na luteranizm i przekazuje kościół swoim współwyznawcom. W 1608 r. kościół ponownie katolicki. W wyniku wielkiego pożaru miasta w 1774 roku, budynek kościoła został całkowicie zniszczony. Obecny kościół został wzniesiony w latach 1778 - 85 na miejscu poprzedniego kościoła, z częściowym wykorzystaniem murów jego nawy, z fundacji Rocha Zbijewskiego h. Rola, kasztelana kaliskiego. Konsekrowany w 1838 r. przez arcybiskupa poznańskiego Marcina Dunina.

Zespół kościelny usytuowany w centralnej części miasta, na zachód od

Rynku, stoi na dawnym cmentarzu przykościelnym z XV w., założonym na planie nieregularnego wieloboku, który otoczony jest starym murem ceglanym i częściowo współczesnym murem kamiennym. Wzdłuż granic obsadzony nielicznymi lipami. Kościół orientowany, trójnawowy, wzniesiony na planie krzyża łacińskiego, o ścienno-filarowym systemie konstrukcyjnym ścian, z transeptem, prezbiterium węższym od korpusu nawowego, do którego od wschodu przylega zakrystia tej samej szerokości, a od zachodu dwukondygnacyjna wieża na planie kwadratu, zakończona hełmem z latarnią. Bryła podpiwniczona, korpus nawowy, transept i prezbiterium jednokondygnacyjne, z poddaszami strychowymi, nakryte dwoma przecinającymi się stromymi dachami dwuspadowymi, pokrytymi ceramiczną dachówką karpiówką. Ściany murowane z cegły, pokryte tynkiem fakturowym, z barokowym detalem architektonicznym. Przy wschodnim szczycie prezbiterium mała, czworokątna wieżyczka sygnaturki nakryta dachem ośmiopłaciowym zwieńczonym hełmem cebulastym z kulą na iglicy. Przyległa od wschodu niższa bryła zakrystii dwukondygnacyjna, nakryta stromym dachem dwuspadowym, pokrytym ceramiczną dachówką karpiówką. Wewnątrz wśród wyposażenia późnobarokowy ołtarz główny, murowany, w którego polu głównym obraz olejny świętego Michała Archaniola według Guida Reniego oraz obraz Świętej Trójcy.

Remont przeprowadzono w 1960 r., w 1988 r. przełożono dach, wymieniono okna, posadzkę w prezbiterium, wymieniono instalacje grzewcze i elektryczną, w 1993 r. odnowiono wnętrze kościoła, a w 1996 r. przeprowadzono remont kapitalny wieży zachodniej, kolejny remont w 2002 r. m.in. dach wieży pokryto blachą miedzianą, w 2013 r. wymiana ławek, zagospodarowanie otoczenia kościoła – nowa kostka brukowa, w 2017 wymiana dachu na kościele. W 2023 r. pozyskano z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków promesę na kwotę ok. 1 000 000 zł na konserwację ołtarza w kościele.

Plebania zbudowana w 1920 r., usytuowana na południe od budynku kościoła, poprzedzona od frontu terenem ogrodu proboszczowskiego. Budynek parterowy, murowany, z użytkowym poddaszem mieszkalnym, tynkowany, na rzucie zbliżonym do kwadratu. Wysoki, czterospadowy dach kryty czerwoną, ceramiczną dachówką. Na osi elewacji frontowej piętrowy ryzalit. Elewacje urozmaicone neobarokowym detalem architektonicznym, o formach nawiązujących do wystroju elewacji kościoła. W 2009 r. przeprowadzono remont, podczas którego położono nowe tynki i pomalowano elewację oraz zrewitalizowano zielone otoczenie.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO

Kościół ewangelicki zbudowany w latach 1860 -1861 r. Obiekt jest dziełem berlińskiego architekta Friedricha Augusta Stülera. Rozbudowany w 1904 roku o przybudówki apsydy i dobudowaną pastorówkę. Świątynia jednonawowa, częściowo podpiwniczona, na rzucie prostokąta, od wschodu z niższym prezbiterium zamkniętym wielobocznie, po bokach ujętym w małe, niższe kwadratowe aneksy wsunięte między nawę i prezbiterium, przy czym południowa powiększona o przedsionek, była zakrystią. Północna, zaopatrzona we własne wyjście na zewnątrz, podpiwniczona, pełniła funkcję kaplicy. Bryła rozczłonkowana, poszczególne elementy nakryte dachami dwuspadowymi pokrytymi dachówką ceramiczną karpiówką. Od zachodu czterokondygnacyjna wieża na planie kwadratu, z kruchtą w przyziemiu, wysunięta przed lico zachodniej ściany szczytowej, nakryta strzelistym hełmem w kształcie bardzo wysokiego – 15,5 m. – ostrosłupa, zwieńczonego kulą z krzyżem. Elewacje ceglane na wysokim, kamiennym cokole. Kościół nieużytkowany, zabezpieczony, obecnie wykonano projekt jego gruntownego remontu z dostosowaniem obiektu do nowej funkcji. W 2021 r. w celu zabezpieczenia wnętrza wymieniono pokrycie dachowe na nowe z blachodachówki. Własność Gminy Pogorzela, przekazana w zarząd Pogorzelskiemu Towarzystwu Kulturalnemu, które realizuje zadania w zakresie kultury.

Pastorówka zbudowana w 1904 r., ob. dom mieszkalny. Budynek na rzucie prostokąta, ustawionego prostopadle do kościoła. Dwukondygnacyjny, podpiwniczony, z wysokim, strychowym poddaszem, nakryty dachem czterospadowym o wysuniętym okapie, pokryty dachówką karpiówką. Elewacje z czerwonej cegły ceramicznej, nieotynkowane, na wysokim kamiennie-ceglanym cokole. Szczyty w konstrukcji muru pruskiego o dekoracyjnym układzie mieczów i zastrzałów wspartych na wysuniętych, profilowanych belkach stropowych. Własność prywatna. Stan zachowania dobry.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY

Pałac zbudowany w 1880 r. dla rodziny Taczanowskich h. Jastrzębiec, w latach 1925-1939 r. w rękach Stefana i Joanny Tyszkiewiczów. Wzniesiony w środkowej części okalającego go parku, elewacją frontową zwrócony na południe. Murowany z cegły, otynkowany, założony na planie wydłużonego prostokąta, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty płaskim dachem. Skrajne osie fasady zaakcentowane są wydatnymi ryzalitami zwieńczonymi attyką. Na osi głównej umieszczono niewielki portyk kolumnowy, w drugiej kondygnacji

przechodzący w balkon. Portyk poprzedzony jest wachlarzowymi schodami jednobiegowymi. W obu krótszych, bocznych elewacjach znajdują się ganki poprzedzone tarasami. Od strony fasady owe ganki zaopatrzone są w ogromne okna zamknięte łukiem odcinkowym. Oś elewacji ogrodowej zdobi, umieszczone w płytkim, zwieńczonym trójkątnym naczółkiem ryzalicie, wysokie arkadowe okno. Zachowały się w nim jeszcze kolorowe, witrażowe szybki, ułożone w dekoracyjny ornament.

W latach 1940-1943 w pałacu oraz w całym kompleksie parkowym Niemcy utworzyli tzw. Landjahralger przeznaczony dla młodych dziewcząt z organizacji Bund Deutscher Mädel (Związek Dziewcząt Niemieckich). Po wojnie zespół pałacowy przekazany w zarząd PGR, później przeznaczony na jednostkę oświatową, obecnie własność prywatna. Obiekt nieużytkowany, niszczeje i wymaga podjęcia pilnych prac remontowych.

Park założony na przełomie XVIII/XIX wieku, wg projektu z 1884 r. bydgoskiej firmy Johannes Larassa, o powierzchni 4,08 ha, w tym wody o pow. 0,38 ha. Zachował się niemal w pierwotnych granicach, ze starodrzewem. Przylega do wschodniej pierzei podwórza gospodarczego, otacza centralnie położony pałac. Założony na rzucie prostokąta, obecnie ma formę wieloboku. Do parku prowadzą dwa wjazdy. Główny, utwardzony asfaltem, ograniczony dwoma murowanymi słupami, znajduje się przy Placu Powstańców Wielkopolskich w jego granicy południowo-wschodniej, drugi wjazd zlokalizowany na granicy zachodniej parku, graniczący z podwórzem gospodarczym. Park jest z trzech stron ogrodzony. Od strony południowej, zachodu i północy park graniczy z zabudową miejską, a od wschodu z gruntami rolnymi. Założenie parkowe zostało podzielone. Jedna część, która pełni obecnie funkcję parku miejskiego, stanowiąca własność Gminy Pogorzela, jest na bieżąco pielęgnowana. Stawy są oczyszczane, ścieżki konserwowane, trawniki wykaszane, w latach 80. XX w. uzupełniono zieleni parkową o nowe nasadzenia drzew. Ostatnio park zrewalitalizowano, m.in. uporządkowano zieleni, wybudowano odcinek chodnika, wymieniono wszystkie lampy na LED-owe, pomalowano latarnie, odgrodzono park od posesji prywatnej - pałacu, zamontowano kilka nowych urządzeń na placu zabaw.

Natomiast druga część, wydzielona powierzchnia ok. 0,5 ha, przylegająca do pałacu, stanowiąca własność prywatną, jest zaniedbana, w złym stanie, porośnięta samosiewami drzew i krzewów, które przylegają bezpośrednio do murów pałacu.

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Pogorzela nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całej gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, a także akty wandalizmu połączone z kradzieżą. Zagrożenia te w dużym stopniu uzależnione są od zastosowanych środków zapobiegawczych. Tam, gdzie obiekty zabytkowe wyposażone są w zabezpieczenia elektroniczne, w szczególności w systemy sygnalizacji pożaru, systemy sygnalizacji włamania i napadu, systemy monitoringu oraz zabezpieczenia mechaniczne spełniające standardy bezpieczeństwa, poczucie zagrożenia jest mniejsze.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom

negatywnie wpływającym na autentyzm obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W zabytkowych parkach przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową folwarczną i niewielka możliwość wykorzystania starych budynków do nowoczesnej produkcji powoduje opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (układy urbanistyczne, ruralistyczne, zespoły budowlane) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miast czy wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta (burmistrza) gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Gmina Pogorzela wykonała w 2010 r. gminną ewidencję zabytków nieruchomych.

W roku 2014 gminna ewidencja zabytków nieruchomych została zaktualizowana i przyjęta zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomych obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomych o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, w 2014 r. została wykonana gminna ewidencja zabytków archeologicznych, obejmująca karty stanowisk archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wspieranie działań edukacyjnych w zakresie znaczenia, wartości i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego,

- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „Programu opieki nad zabytkami gminy Pogorzela na lata 2024-2027” oraz sprawozdań z jego realizacji na stronie internetowej Urzędu Miejskiego,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- organizacja i udział w imprezach – koncertach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,
- popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków,
- uzupełnianie informacji na temat zabytków nieruchomych z terenu gminy zamieszczonych na stronie internetowej Gminy Pogorzela.

11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych (prezentacja na stronie internetowej Gminy obiektów nieużytkowanych wraz z informacją na temat źródeł finansowania i preferencji finansowych),

- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy; zasady udzielania dotacji określone zostały w Uchwale Nr XVIII/105/2012 Rady Miejskiej z dnia 7 września 2012 r.,
- planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy,
- podjęcie uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni publicznej (nowe nawierzchnie, kompozycje roślinne, ławki, oświetlenie),
- zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
- systematyczne prace porządkowe i pielęgnacyjne na terenie parku pałacowego w Pogorzeli, uzupełnianie zieleni parkowej nowymi nasadzeniami drzew i krzewów ozdobnych,
- podejmowanie działań o dofinansowanie prac remontowych dawnego kościoła ewangelickiego z funduszy zewnętrznych.

11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. gamcarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo; zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi

zawodami",

- wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych; szkolenia dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej.

11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które szlak przebiega. W świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy bowiem naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięć życia poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczyzno-krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce i jej części składowych.

W porównaniu z innymi gminami, zasoby dziedzictwa kulturowego gminy Pogorzela nie są liczne, jednak walory przyrodniczo-krajobrazowe, zróżnicowany przekrój stylów architektonicznych utrwalaonych w budowach sakralnych i rezydencjonalnych, historyczne postaci np. ks. Władysław Czerwiński zasłużony działacz niepodległościowy i po jej odzyskaniu burmistrz Pogorzeli, działalność i zbiory Muzeum Łaciata Wieś oraz dziedzictwo kulinarne i związane z nim Święto Sera Smażonego oraz wioska tematyczna „Łaciata Wieś”, kultura ludowa pielęgnowana przez zespół „Jawor”, zanikające już w pejzażu wiejskim historyczne budownictwo szachulcowe i drewniane, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego, w tym wiatrak paltrak, ślady wielokulturowości, organizowane „wędrowki historyczne”, postaci historyczne,

różnorodne imprezy cykliczne, stanowią niewątpliwie atut turystyczny i poznawczy. Tutaj, z dala od zgiełku modnych wypoczynkowych miejscowości, można przeżyć przygodę podróżnika wędrującego w głąb przeszłości i odkrywającego historyczne dziedzictwo. Zrealizować się tu mogą pasje poznawcze historyków, pasjonatów, turystów, dla których miejscowość, jej historia, lokalny koloryt tworzony przez miejscowe społeczności, jest czymś ważnym.

Przez gminę nie przebiegają szlaki ponadlokalne. Walory gminy dostrzegła młodzież gimnazjalna, która opracowała szlak rowerowy przebiegający przez najciekawsze pod względem przyrodniczym i krajobrazowym tereny gminy, na których znajdują się lokalne atrakcje.

POGORZELSKI SZLAK ROWEROWY składa się z dwóch pętli oznaczonych kolorami:

- pętla pomarańczowa, długości 16,5 km, biegnie przez miejscowości: Pogorzela – Głuchów – Gumienice – Dobrapomoc – Elżbietków – Pogorzela;
- pętla zielona, długości 19,5 km, wiedzie przez miejscowości: Pogorzela – Głuchów – Małgów - Bułaków - Międzyborze – Pogorzela.

Ponadto, w Elżbietkowie wytyczono ścieżkę pieszo-rowerową, a wg danych GUS w 2019 r. długość ścieżek w gminie wyniosła 1,3 km.

Istniejące szlaki rowerowe i ścieżka nie wyczerpują możliwości wytyczenia kolejnych. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt turystyki, utworzony np. we współpracy z LGD Stowarzyszenie „Wielkopolska z wyobraźnią”, które funkcjonuje na terenie czterech gmin, w tym Pogorzeli, stanowiące efektywną formę związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych m.in. w zakresie ochrony dóbr kultury i tradycji regionalnych, rozwoju i poprawy infrastruktury turystycznej, popularyzacji wiedzy historycznej i archeologicznej czy twórczości ludowej. Utworzenie łącznie z sąsiadującymi gminami szlaku tematycznego, dla którego utworzenia są szczególnie atrakcyjne wszelkie produkty regionalne związane z gastronomią i z produktami rzemiosła artystycznego, czy z powstaniami narodowymi i miejscami bitew, kulturowego – np. dziedzictwa żydowskiego i ewangelickiego, zabudowy szachulcowej i drewnianej czy tras nordic walking, rewitalizacja i dostosowanie do nowych funkcji budynku kościoła ewangelickiego, to tylko niektóre z możliwości

wyeksponowania tych terenów, które pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż jej perspektywy rozwojowe wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów wypoczynkowych i turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych. Znaczną atrakcję turystyczną już stanowi Muzeum "Łaciata Wieś" w Głuchowie, w którym zgromadzono sprzęty gospodarstwa domowego z XIX i XX w. oraz zabytkowe eksponaty do przerobu mleka i tradycyjnego wyrobu serowarskiego oraz związanych z hodowlą bydła mlecznego. Muzeum ujęte jest na wyżej wspomnianym szlaku turystycznym – pętli pomarańczowej.

Gmina mogłaby również wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawy odkrywców, warsztaty edukacyjne. Ta atrakcyjna forma zwiedzania, niewymagająca inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie, łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność począwszy od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość np. związaną z mniej spopularyzowanymi w gminie postaciami historycznymi – dla przykładu z urodzonym w Pogorzeli Samuelem Dambrowskim - czy ich działalnością lub zasobami kulturowymi.

Agroturystyka – to forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. W Polsce rozwija się niezwykle dynamicznie ten rodzaj turystyki wiejskiej, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej, a obiekty kultury materialnej wsi, do niedawna tracone bezpowrotnie, dzisiaj odżywają na nowo. Starym domom, karczmom, kuźniom, często będącym przykładem unikatowej sztuki budowlanej, nadaje się nowe przeznaczenie – służą turystom.

Agroturystyka, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne, i jak dotąd realizacje w miejscowości Gumienice nr 36 (gospodarstwo agroturystyczne „U Ewy”) i w Elżbietkowie nr 37, to oczywisty

atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy Pogorzela. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądaných zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Pogorzela wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Miejskiej (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Miejskiego zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,

- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;

- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83a). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz.

1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/kultura>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Od 2019 r. wydatki na remont mogą obejmować również obiekty towarzyszące tj. plebanie, kancelarie parafialne, organistówki, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach remont i konserwację wyposażenia i wystroju obiektów sakralnych.

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego

Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające m.in. na: pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów, usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia, przygotowaniu gruntu pod nasadzenia, zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

6. Powiatu Gostyńskiego

Zasady i tryb udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Powiatu Gostyńskiego określone zostały w Uchwale Nr XXXVII/283/22 Rady Powiatu Gostyńskiego z dnia 31 marca 2022 r.

Witryna internetowa: <http://www.powiat.gostyn.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in. z zaplanowanych na lata 2021-2027, *Programu Infrastruktura i Środowisko, Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.*

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.